

Paksy Zoltán

Nagypolitika kicsiben: parlamenti választás és társadalmi háttere Zalaegerszegen 1935-ben

A gazdasági világválság magyarországi hatásai bebizonyították, hogy a bethleni konszolidáció – feladatát betöltve – képtelen a megújulásra. Reformokra és változtatásokra volt szükség, amelyhez határozott politikai szándék és akarat kellett. E célból nevezte ki a kormányzó Gömbös Gyulát miniszterelnökké 1932-ben, aki programjában radikális változásokat fogalmazott meg. Ezeknek az intézkedéseknek azonban gátat vetettek a rendszer fenntartásában vagy csak óvatos reformjában érdekelt konzervatív erők, melyeknek a parlamentben és a kormánypárton belül is többsége volt. Ezek az erők különböző politikai irányzatot képviseltek, abban azonban megegyeztek, hogy nem azonosultak Gömbös Gyula kormánya kerülése *előtti* radikális nézeteivel.¹ Így ő, miniszterelnökként a kormánypárt támogatását csak abban az esetben érezhette a háta mögött, ha már jócskán lefaragott korábbi elképzeléseiből – vagy átalakította a kormánypártot. A miniszterelnök 1932 és 1935 között nem az eredeti szándéka szerinti reformprogramját valósította meg, hanem csak az annak hátterét jelentő bázis kiépítéséhez kezdett hozzá. Ez a program a (politikai) közélet sok részét érintette, legfontosabb eleme azonban a kormánypárt átalakítása volt. A korábbi elitista, csak a választásokon aktivizálódó pártot olyan igazi tömegpárttá akarta átszervezni, amely politikai programjának kiszolgálójává válhat.² Ezt fémjelzte az Egységes Párt nevének megváltoztatása is Nemzeti Egység Pártjává (NEP). Egy erős és egységes politikai párttal akart nekivágni a választásoknak, mely után – reményei szerint – egy híveiből álló új képviselői tábormal kezdhet hozzá a rendszer igazi átalakításához. Az 1935. évi választások tétje tehát az új kormányzati politika megvalósításának és továbbvitelének a kérdése volt.

A választásokra készülődvén Zala megyét illetően a kormány terve két részből állt. Az egyik természetesen az volt, hogy jelöltjeik közül minél többen nyerjék meg a választást, és kerüljenek be a parlamentbe. A másik feladat már bonyolultabb lépésekből állt, a párton belül, a helyi körzetekben is keresztül kívánták vinni olyan személyek jelölését, akik feltétel nélkül támogatták a miniszterelnököt. Ez sok esetben régi, már több választási ciklust megélt politikusok lecserélését is jelentette, helyükre olyan új embereket kívántak kiválasztani, akik a miniszterelnök politikai irányvonalát képviselték vagy hajlandók voltak ahhoz alkalmazkodni. Ha a kormánypárti jelöltek zalai listáján végignézünk, azonnal látható a gyökeres átrendeződés.

1 Sipos 1999: 146–147.

2 Vö. Vonyó 2001a: 9–29.

Az előző választás eredményei jól tükrözték a zalai erőviszonyokat. A megye területén található 11 választókerület mandátumaiból 1931-ben ugyanis a Bethlen-féle Egységes Párt (EP) jelöltjei négyet szereztek meg (Rakovszky Iván, Darányi Kálmán, Csák Károly és Hajós Kálmán személyében), akik közül az első kettő Bethlen minisztere, illetve államtitkára is volt. A mindenkori kormánypárt mellett azonban már a dualizmus óta erősebb pozíciókkal rendelkezett a katolikus kereszténypárt, amely 1926-ban vette fel a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt (KGSZP) elnevezést. Képviselői csoportját Esterházy Móric, Kray István és a főispán³ testvére, Gyömörey Sándor képviselte, de ide sorolhatjuk a legitimista világnézete miatt pártonkívüliként mandátumot szerzett zalai földbirtokost, br. Somssich Antalt, valamint Nagykanizsa követét, a szintén exminiszter Kállay Tibort is. Ugyancsak legitimista politikát képviselt a Gaál Gaszton féle Agrárpárt képviselője, Farkas Tibor is. Az elmentéparba nem illeszkedő egyetlen képviselő, Somogyi Béla fajvédő politikus, letenyei képviselő volt.⁴

Az előző választási ciklusban mandátumot szerzett kormánypárti képviselők közül 1935-ben csupán egyetlen személy indult újra, Darányi Kálmán. Ő egyértelműen a mérsékelt konzervatív „régí gárdához” tartozott, államtitkárként Bethlen István közvetlen bizalmasa volt, viszont Gömbössel is nagyon jó kapcsolatokat ápolt, amit az is bizonyít, hogy 1935 januárjától a kormányfő földművelésügyi miniszterré nevezte ki. Darányi Kálmán nagybátyja, Darányi Ignác a háború előtt sok éven át volt Tapolca képviselője, ezért választókerületében, a Balaton parti régióban a Darányi-névnek komoly kultusza volt.

A különböző politikai alkudozások és háttéregyeztetések után a megyében végül a következő kép alakult ki. A 11 választókerületből a NEP hét körzetben indította el jelöltjeit, nem indított ellenjelöltet Némethy Vilmos kispazda jelölttel szemben, valamint a KGSZP két prominens képviselője, Esterházy Móric és Gyömörey Sándor ellen sem. Ugyancsak a párt jelöltje volt a keszthelyi Meizler Károly, két további legitimista jelölt pedig pártonkívüliként indult: Farkas Tibor Zalaegerszegen, br. Somssich Antal pedig a kiskomáromi választókerületben. Utóbbi feladata nem ígérkezett könnyűnek, ugyanis vele szemben két NEP-tag is indult, egy hivatalosan, egy pedig önjelöltként.

Látszólag voltak csak könnyű helyzetben azok a képviselőjelöltek, akikkel szemben a kormánypárt nem indított jelöltet, nekik ugyanis új ellenféllel kellett szembenéznük: a megyében váratlanul, meglepő erővel felbukkanó szélsőjobboldali, nyilaskeresztes mozgalommal.

A két világháború közötti Magyarországon a szélsőjobboldali mozgalmak az 1930-as évek második felében erősödtek meg, Zala megyében a nyilas mozgalom

3 Gyömörey György Zala vármegye főispánja 1926. augusztus 14-től 1935. március 8-ig.

4 Zala megye választókerületeinek és megválasztott képviselőinek listája 1931-ben, hivatalos pártállásukkal egyetemben a következő volt: Alsólendva: Csák Károly EP, Balatonfüred: Darányi Kálmán EP, Keszthely: Rakovszky Iván EP, Kiskomárom: Somssich Antal pártonkívüli, Letenye: Somogyi Béla pk., Nagykanizsa Kállay Tibor pk., Pacsa: Farkas Tibor Agrárpárt, Tapolca: Esterházy Móric KGSZP, Zalabaksa Hajós Kálmán EP, Zalaegerszeg: Kray István KGSZP és Zalaszentgrót: Gyömörey Sándor KGSZP.

1933-ban szerveződött meg. A különböző szélsőjobboldali pártok közül az elsőt, amelyik Zala megyében megkezdte a működést, Meskó Zoltán országgyűlési képviselő alapította 1932-ben, neve Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt volt. A párt élén háromtagú vezérő tanács állt: Meskó, gr. Pálffy Fidél és Szűts Iván.⁵ A párt megalakulása után nagyon gyors szervezkedés indult Zala megyében is. Programjuk leginkább az agrárnépesség körében vált népszerűvé és tudott híveket toborozni. A meginduló mozgalom gyorsan túllépte a korszak szokásos párt-szervezkedéseit, határozott ellenzéki, a törvényes kereteket is túllépő aktivitást tanúsítva.⁶ Ez a működés elsősorban a fennálló rendszerrel szembeni izgatásban és szélsőséges antiszemitizmusban nyilvánult meg, mely maga után vonta a hatóságok fellépéseit.⁷ Az agrárnépesség körében kialakult népszerűségüknek bizonyítéka, hogy 1934-ben a községi képviselőtestületekben és a községi előljáróságokban egy sor településen már ott voltak a képviselők, illetve többségbe is kerültek.⁸ Ezek után természetes, hogy nagy vehemenciával készülődtek az 1935-ös országgyűlési választásokra is. A 11 zalai választókerületből öt helyen tudtak jelöltet állítani, ezek közül négyen szerezték meg a szükséges ajánlást:⁹ dr. Árvay István a zalaszentgróti, dr. Zakariás Árpád a tapolcai, id. Eitner Sándor a zalaegerszegi és ifj. Eitner Sándor a zalaegerszegi választókerületben.

Érdekes megfigyelni a mozgalom vezetőinek társadalmi helyzetét. Az Eitner család tagjai (id. és ifj. Eitner Sándor, Eitner Ákos) Zala megyében a szélsőjobboldali mozgalom vezéralakjai voltak. A Zalaegerszegtől kb. 12 km-re található Salomvár község tekintélyes birtokos családjáról van szó, akiknek a falu határában terült el a 2000 holdas birtoka. Az Eitner névnek jelentős múltja volt a megyében, ugyanis Eitner Zsigmond a háború előtt országgyűlési képviselő volt, 1919 és 1921 között pedig a megye kormánybiztos-főispáni tisztét töltötte be. Testvére, id. Eitner Sándor, az „ismert, kitűnő gazda” – ahogy a vármegyei tudósító írta róla¹⁰ – az 1920-as években tagja volt a megyei Gazdasági Egyesületnek, a Kereskedelmi Bank helyi fiókjának igazgatója, valamint mind a városi, mind a megyei önkormányzatnak képviselője volt, tehát köztisztviselőként álló, befolyásos embernek számított. Három fia közül a legidősebb, a zalaegerszegi kerület jelöltje, ifj. Eitner Sándor 1902-ben Salomváron született. A keszthelyi Gazdasági Akadémia elvégzése után gazdálkodással, a birtok igazgatásával foglalkozott.

A párt választási küzdelmének középpontjában a megye földműves népességének megnyerése állt. 1935 márciusának végén a választásokkal összefüggésben a ha-

5 Gergely–Glatz–Pölöskei 1991: 314.

6 Vonyó 1994: 278–279.

7 1934-ben betiltották a párt zalaegerszegi és zalalövői gyűléseit az ott „elkövetett atrocitások miatt”. Hasonlóképpen 1934. január 7-én a tapolcai nagygyűléshez, illetve a révfülöpi pártvacsorához, amit a csendőrök oszlattak fel az elhangzó politikai beszédek miatt. Zala Megyei Levéltár (=ZML) Főisp. biz. 50/1934.

8 Vonyó 1994: 280–281. A zalaegerszegi járás 70 települése közül 24-ben értek el 20%-ot vagy annál jobb eredményt a képviselőtestületekben és a községi előljáróságokban.

9 A választójogi törvény értelmében csak az a jelölt indulhatott a választáson, akit a választójogosultak legalább tíz százaléka írásban ajánlott.

10 Békássy 1930: 145.

tóság határozottan fellépett a párttal szemben, rendőrségi házkutatás volt Zalaegerszegen a párt helyi vezetőjének, dr. Árvay István ügyvédnek az irodájában, ahol 10.000 nyilas röplapot foglaltak le. Felekezeti izgatás miatt eljárás indult Árvay, a három Eitner, valamint a párt néhány más tagja ellen. A vád szerint szóban és írásban kifejtett beszédek a zsidó hitfelekezet elleni izgatást, valamint a fennálló társadalmi rend elleni lázítást tartalmaztak. Április 2-án a hatóság tömegesen tartóztatta le zalai nyilas vezetőket és tagokat. A mintegy száz főt Zalaegerszegre szállították, kihallgatták, majd néhány napos fogva tartás után szabadon engedték. A választás előestéjén a hatóság azt is elrendelte, hogy a képviselőjelöltek nem hagyhatják el lakóhelyüket, tehát elvileg nem is mehettek el szavazni. A választások befejezése után vizsgálat indult a hatóság esetleges túlkapásainak kivizsgálására, melynek során dr. Skublics Ödön, a zalaegerszegi járás főszolgabírója a választás előestéjén a kerületben uralkodott feszült hangulattal indokolta a fellépést.

A nyilas propaganda eszköztárában a demagóg és rendkívül szélsőséges tartalmú ígérek és állítások sora jelent meg. Az ígérek elsősorban a földreformra vonatkoztak, mely alatt gyakorlatilag földosztást értettek, s amelyre a zalai kisbirtokos vagy nincstelen parasztság igen fogékony volt. Néhány meglepő állításuk minden bizonnyal az iskolázatlan tömegeknek szólt, ugyanis a szájról-szájra terjedő hírek szerint Németország figyeli a zalai választást, és ha Eitner Sándor veszít, a németek három hadtesttel bevonulnak Nyugat-Magyarországra. Más „hírek” szerint is csak Eitner Sándor védheti meg a németektől a Dunántúlt, sőt kész térképázatok kerültek elő, melyeken Nagy-Németország volt látható, benne a Dunántúl mint német tartomány Dunabánság néven.¹¹

A programjuk alapját képező zsidókérdést egyértelműen faji kérdésként kezelték: „A zsidó fogalmának meghatározásához a zsidó vallásnak semmi köze nincsen. Kizárólag azt lehet csak figyelembe venni, hogy hány százalék zsidó vér folydogál valakinek az ereiben.” – hangoztatta egy későbbi parlamenti beszédében Eitner Ákos.¹² Nézeteik sok rokonságot mutattak a náci nemzetiszocialista elméletekkel, melynek középpontjában az a gondolat állt, hogy a nemzet valamennyi sérelméért a zsidóság a felelős, mely faj alapvetően saját világoralmi céljait követi, valamint idegen szokásaival és értékrendjével bomlasztóan hat bármely más népre. A kampány során felhasznált propagandaanyagaik ezt a központi gondolatot járták körül, de rendkívül primitív színvonalon. Egyik rajzos karikatúrájukon például látható volt egy „zsidó fejben végződő pók, amely körülöleli a földet”, mellyel a zsidó világoralmi törekvésekre céloztak, míg egy másik rajz a „két zsidó férfi által tartott állványon álló magyar miniszterelnököt ábrázolja”, amely szerint Gömbös Gyula is csak a zsidók bábja.¹³ Hasonló tartalmú és színvonalú rajzokkal, versikékkel és szöveges plakátokkal ragasztották tele a választókerületet.

11 *Zalai Napló* 1935. április 11.

12 *Képviselőházi Napló* 1941. július 2.

13 *ZML Zeg. Kir. Tsz.* 596/1936. Propaganda anyagaik részletes leírását lásd Németh–Paksy 2004: 244–250.

Retorikájukban ugyanakkor ódzkodtak a vallásellenes kifejezésektől, hiszen így elriasztották volna a katolikus parasztságot. Nézeteikben a szélsőséges faji antiszemizmus összekapcsolódott a nemzetért való aggódással, a magyar faj védelme és annak fenntartás nélküli szolgálata, valódi – a szavak szoros – nemzeti, szocialista értelmében. Utóbbit kizárólag a zsidókérdésben tett lépések és „eredmények” révén látták megoldhatónak. A nemzet legdrágább részének az etnikailag leghomogénebb parasztságot tekintették.

Mindezek után nézzük részletesen a zalaegerszegi választókerület eseményeit. Ez a kerület különösen izgalmas, hiszen egyszerre jelent meg három markáns politikai irányzat és vette fel egymással a küzdelmet. Az indulók, akik vállalták a megmérettetést a következők voltak: a fent bemutatott nyilaskeresztes ifj. Eitner Sándor, a kormánypárt színeiben vitéz dr. Árvátfalvi Nagy István, valamint az ellenzéki, már említett Farkas Tibor független jelölt, kereszténypárti programmal.

A kormánypárt színeiben induló Árvátfalvi neve a kerületben addig ismeretlen volt, Budapestről érkezett, ám személyét mind az országos vezetés, mind a helyi pártcsoport támogatta. A 42 éves, erdélyi származású, református vallású, Budapesten élő ügyvéd 1931 óta volt a Hadirokkantak, Hadiözvegyek és Hadiárvak Országos Nemzeti Szövetségének elnöke és a Hadirokkantak Lapjának főszerkesztője. Maga is hadirokkant volt, az első világháborúban egy lövedék átlőtte mindkét lábát, ezért az egyiket amputálni kellett, műlábbal és mankóval járt. Mindez nem gátolta szerteágazó közéleti tevékenységében: tagja volt Budapest törvényhatósági bizottságának és a budapesti Ügyvédi Kamara tisztikarának, továbbá a Társadalmi Egyesületek Szövetségének alelnöki tisztét is ellátta. Pártjában is aktív szerepet játszott, ő volt a NEP frontharcos szervezetének társelnöke és a párt szociálpolitikai frakciójának alelnöke.¹⁴ Tevékenysége jutalmául kormányfőtanácsosi címet kapott.

„Az ő ideküldésével a hősokeket akarta a Vezér megtisztelni, azokat, akik nem csak a szájukkal voltak hazafiak, hanem áldozni is tudtak.”¹⁵ – Magyarázta Árvátfalvi saját képviselőjelöltté való kiválasztásának okát. Programjában markánsan jelenítette meg a gömbösi reformprogramot, melynek szükségessége a választókerület nagyszámú szegényparasztsága révén különleges aktualitással bírt. Ezt Árvátfalvi is jól látta, programjának vezérfonalát a reformok hangsúlyozása adta: „A Nemzeti Egység fontos közjogi reformprogramot is hoz. Éppen ezért oszlatták fel a Házat, hogy el ne gáncsolja a régi parlament a nagy reformokat.” Ezekre a reformokra szükség van, hogy „az evolúció útján csinálják meg a jobb jövőt, nehogy megint revolúció legyen ebben az országban.”¹⁶

Árvátfalvi állást foglalt vallási kérdésekben is: „A felekezeti kérdésben a kormány már leszögezte álláspontját. A keresztény nemzeti gondolat uralkodjék, de legyen felekezeti béke, mert a kereszt nem arra való, hogy azzal üssük egymást.” Ezt a gondolatot nem véletlenül emelte ki, hiszen maga is református vallásúként indult egy színikatolikus régióban, melynek az a magyarázata, hogy így – a szintén reformá-

14 Haeffler 1940: 213–214.

15 *Zalai Napló* 1935. március 19.

16 *Zalai Napló* 1935. március 19.

tus főispánnal egyetemben¹⁷ – függetleníthették magukat a katolikus egyház befolyásos helyi képviselőjének, a zalaegerszegi apátplébánosnak, Pehm (Mindszenty) Józsefnek az akaratától, aki a legitimista Farkas Tibort támogatta.

A Zala megyében különös aktualitással bíró föld- és mezőgazdasági kérdésekről is beszélt Árvátfalvi, felvázolt egy talán túlságosan nagy ívű és felszínes cselekvési programot, melyben valamennyi társadalmi rétegnek ígért valamit: „A szélsőségek demagóg földosztása helyett törvényes úton-módon földhöz kell juttatni azokat, akik arra érdemesek. Konvertálni kell a földterheket, hogy a gazdák lélegzethez jussanak. Emelni kell a termény- és állatárakat, jó exportpolitikával ki kell küszöbölni minden visszásságot, mely a kartellekre vezethető vissza. Iparosnak hitelt, új közszállítási szabályzatot, iparosképzést, a kontár-ügy rendezését, kereskedőknek: rendet, békét és biztonságot, szabadkereskedelmet, vámhatár leépítést, közlekedési, szövetkezeti reformot, a közszolgálati alkalmazottaknak kellő anyagi alapot és függetlenséget, a nyomorgó szabadfoglalkozásúaknak megélhetést, s az egész vonalon a közterhek igazságos megosztását kell megteremteni. Támogatni kell az egyházakat, oda kell állni a hercegprímás mellé a családvédelem kérdésében és harcolni kell az egyke ellen.”¹⁸ Ez utóbbi megjegyzése Darányi Kálmán földművelésügyi miniszter kifejezett kérésére került elő, aki körlevélben szólított fel minden kormánypárti jelöltet, hogy „programbeszédekben erre kitérni és annak fontosságát nyomatékosan hangsúlyozni szíveskedjék.”¹⁹

A hívő katolikus Farkas Tibor a Keresztény Párt támogatásával, de pártonkívüli jelöltként, ellenzéki programmal indult a választáson. 1922-től volt parlamenti képviselő, kiterjedt rokonsága révén pedig széles helyi támogatói rétegre számíthatott. Farkas programjában legkövetkezetesebben a legitimizmust képviselte:

„Én király nélküli királyságot elképzelni nem tudok, minthogy nem tudok elképzelni arany pengőt sem arany nélkül, és nem tudok elképzelni nemzeti egységet a lelkék egysége nélkül. Ehhez pedig az kell, hogy Magyarországon érvényesüljön a keresztény vallásos érzés, a tisztesség, az igazságosság és a szeretet. [...] Ma Magyarországon és egész Európában is veszélyeztetve van mindaz, ami emberi érték, mert új eszmékkel, új rendszerekkel kísérleteznek, melyek nem számolnak az örök emberi értékekkel. A magyar nép [...] a gépies beszervezettséget nem tűri el egy oldalról sem.”²⁰ Utóbbi megjegyzéseivel egyértelműen elítélte az egyént az államhatalom alá rendelő ideológiákat, melynek elemei mind Gömbös miniszterelnök párt- és állam-szervező tevékenységében, mind a nyilas programban markánsan jelentkeztek.

Nézetei szerint vissza kell állítani a Monarchiából, amennyit csak lehet, mert a kis gazdasági egységek, amelyek létrejöttek, nem biztosítják a normális gazdasági fejlődést, a megélhetést és a jólétet. Farkas azért indult pártonkívüliként, mert – ahogy ő mondta – legitimizmusa nem fér bele egyik pártba se. Helytelenítette a vá-

17 Tabódy Tibor Zala vármegye főispánja 1935. március 8. és 1936. június 4. között. Tabódy – akit közvetlenül a választások előtt neveztek ki – Gömbös feltétlen hívének számított.

18 *Zalai Napló* 1935. március 19.

19 ZML Főisp. biz. 39/1935.

20 *Zalamegyei Újság* 1935. március 13.

lasztási rendszert, új választójogot látott volna szükségesnek, s nyíltan szembehe-lyezkedett Gömbös programjával is: „Az embernek nem hivatása, hogy az állam ön-célúságát istenítsen.” – Hangoztatta és elítélte a nemzetet mindenek fölé helyező világszemléletet, mert az Isten ellen való vétkek. Az egyén szerepét másként látta: „A Gondviselés más feladatot adott nekünk és ez a lelkek szabadsága, a vallásos ér-zés tisztelete. Ez fontosabb minden politikai rendszernél, mert ha egyszer majd elbí-rálják cselekedeteinket, akkor nem a forma, nem a jelvény lesz az érték a mérlegen, hanem a kötelességteljesítés.”²¹

Mindezek mellett Farkas fő érve volt a kampányban, hogy – elsősorban a buda-pesti illetőségű kormánypárti jelölttel szemben – ő, családja és felmenői helybeliek, ősi zalai birtokosok. Farkas mögött jelentős erőt jelentett a katolikus egyház támo-gatása, melynek képviselőjében Pehm József, Zalaegerszeg apátplébánosa adott meg minden támogatást a jelöltnek. A *Zalamegyei Újság*, amely a kormánypárti *Za-lai Hírlap* mellett a megye egyik legnagyobb példányszámú napilapjaként jelent meg, teljes mellszélességgel kampányolt Farkas mellett.²²

Farkas a konzervatív legitimizmus klasszikus alakjának tekinthető, olyan ma-gasan iskolázott, képzett értelmiséginek, aki – mivel köztük élt – könnyen szót ért-hetett egyszerű paraszti szavazóival is. Kérdés azonban, hogy a napi megélhetési gondokkal küszködő parasztságot mennyire foglalkoztatta a monarchia restaurá-ciójának gondolata, mennyiben fogadja ezt el lehetséges megoldásként sorsának jobbra fordításához, illetve ha el is fogadja, van-e az eszme megvalósulásának poli-tikai realitása?

Az április 4-re kitűzött választás a tapintható feszültség dacára – és természetese-n a kirendelt karhatalomnak köszönhetően – különösebb atrocitás nélkül folyt le.

1. táblázat

*A választás első fordulójának eredménye*²³

	Szavazat	%
Árvátfalvi	6031	37,5
Farkas	4585	28,5
Eitner	5450	34,0
Összes leadott szavazat	16.066	100
Nem szavazott	6012	27,2
Összes szavazó	22.078	100

Az első fordulót Árvátfalvi szoros versenyben nyerte meg. Ez az eredmény azt jelentette, hogy a mandátum sorsa nem dőlt el, a két legjobb eredményt elérő indu-ló között pótválasztást kellett tartani, amelyen a kormánypárti jelölt mellett Eitner Sándor indulhatott, Farkas tehát végleg kiesett a versenyből. A parlamenti választás

21 *Zalamegyei Újság* 1935. március 13.

22 A *Zalamegyei Újság* naponta 600–700 példányban jelent meg, kiadója és tulajdonosa a Zrínyi Nyomda rt., melynek vezetője Pehm József volt.

23 Választási eredmények és iratok forrása: ZML Zala Vm. Közp. Vál. iratai. 1935–1939.

küzdelmibe először bekapcsolódó szélsőjobboldal tehát meglepetést tudott szerezni és döntő módon szolt bele annak kimenetelébe.

A második fordulóra egy héttel később, április 11-én került sor, hasonló izgalmak közepette. Mindkét fél bevetette a korábban már megismert és felhasznált eszköztár minden elemét, újdonsággal nem tudtak szolgálni. A voksoláson, ahol a meg erősített karhatalmi erők a rendet ismét sikeresen fenntartották, végül a következő végeredmény született:

2. táblázat

A pótválasztás eredménye

	Szavazat	%
Árvátfalvi	8227	60,1
Eitner	5459	39,9
Összes leadott szavazat	13.686	100
Nem szavazott	8392	38
Összes szavazó	22.078	100

A 2. forduló adataiból látható, hogy jelentősen növekedett a nem szavazók tábora, az előzőhöz képest további 1300 fő maradt távol. A másik érdekesség, hogy a nyilaskeresztes jelölt szinte hajszálra azonos számú szavazatot kapott a második fordulóban, mint az elsőben. Vagyis egy rendkívül stabil, ugyanakkor zárt bázissal rendelkezett. Akik rá szavaztak, biztosak voltak véleményükben, nem lehetett őket megingatni vagy nézetük megváltoztatására készíteni, holott a két választás között az első forduló eredményei miatt informális csatornákon sokféle nyomásnak lehettek kitéve, a hatóságok és egyéb intézmények részéről vagy a társadalmi érintkezés alkalmával. Ugyanakkor számuk nem is nőtt, azaz Farkas szavazói – akik elvesztették jelöltjüket – nem pártoltak át a szélsőjobboldali jelölt mögé. Ők részben a kormánypárti jelöltre szavaztak, ám mivel annak növekménye nem adja ki a kereszténypárti szavazók számát, többségüket a távol maradók között kell keresni.

Az eredmények megismerése után, az alábbi források segítségével térképezük fel a választás mögött meghúzódó társadalmi hátteret. A zalaegerszegi választókerület két részből tevődött össze, a 13 ezer lakosú Zalaegerszeg városából, és a környező 70 falu népességéből. Lakosságát etnikai és vallási szempontból is a homogenitás jellemezte. A terület falvainak lakói az 1930-as népszámlálás adatai szerint 99,5%-ban magyar anyanyelvűnek vallották magukat, 95,7% pedig római katolikus vallásúnak. Protestáns vallási csoport nagyobb számban csupán három faluban élt, míg Zalaegerszeg város katolikus homogenitását egy ezerfős izraelita közösség színesítette (a lakosság 8%-a).²⁴ A választási névjegyzék tanúsága²⁵ szerint a szavazójoggal rendelkező népesség²⁶ foglalkozási megoszlása a következő volt:

24 Forrás: az 1930. évi népszámlálás vonatkozó kötetei.

25 ZML Zala Vm. Közp. Vál. iratai, névjegyzékek 1935–1939.

26 Az 1930-as népszámlálás szerint a választókerület területén 58.759 fő élt, tehát a 22.078 fős választói csoport a népesség kb. 37%-át jelentette.

3. táblázat

A szavazójoggal rendelkező népesség foglalkozási megoszlása

Foglalkozás	Fő	%
Földműves	9255	41,9
Háztartásbeli	8659	39,2
Iparos	924	4,2
Munkás, napszámos	562	2,5
Értelmiségi vagy tisztviselő	420	1,9
Gazdasági cseléd	355	1,6
Beosztott kishivatalnok	339	1,5
Kereskedő, boltos, kocsmáros, egyéb tulajdonos	323	1,5
Házicseléd, pincér, egyéb alkalmazott	182	0,8
Tanár, tanító	130	0,6
Magántisztviselő	96	0,4
Nyugdíjas, járadékos	145	0,7
Földbirtokos	64	0,3
Egyházi személy	30	0,1
Egyéb vagy ismeretlen foglalkozású	594	2,7
Összesen	22.078	100,0

Látható az összeírásból, hogy a választójogosultak körében a földműves – paraszti réteg a domináns, melyet egy vidéki kisváros átlagos társadalomszerkezetű népessége egészített ki. Fontos megemlíteni egy tény, amelyben a zalaegerszegi választókerület különbözött a megye többi részétől. Hiányoztak az arisztokrata nagybirtokok, a Festetics-, Esterházy-, Batthyány-, Andrássy-latifundiumok a megye más járásaiban jelentős területeket foglaltak el. Ebből következően jóval kevesebb gazdasági cseléd és napszámos élt a Zalaegerszeg környéki régióban, az agrárnépesség zömét – házastársukkal együtt a választók közel 80 százalékát – az 1–15 katasztrális holdas törpe- és kisbirtokosok tették ki (a névjegyzékben őket nevezték földművesnek).

Különleges lehetőséget kínál a kutató számára az a tény, hogy a választások nyílt rendszerben zajlottak.²⁷ A nyílt szavazás azt jelentette, hogy a szavazópolgárok voksát hivatalosan regisztrálták egy erre a célra készített összeíróíven. A neveket visszakeresve a névjegyzékben beazonosíthatók a szavazók. A névjegyzéken minden választásra jogosultnak szerepeltek a következő adatai: születési hely és idő, foglalkozás, szülők neve, (városi lakcím).

Ha ezeket az íveket elemezzük a foglalkozás pontos meghatározásával, választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy az egyes pártok mögött milyen szavazók és milyen társadalmi csoportok sorakoztak föl, illetve milyen tendenciák figyelhetők meg a választók magatartásában. Összeállíthatjuk az egyes képviselőjelöltekre szavazó személyek társadalmi hovatartozását, amely alapján képet rajzolhatunk a pártok társadalmi bázisáról. A különböző foglalkozásokat az egyszerűség kedvéért néhány nagyobb kategóriába rendeztük. Minden kategória megfelel egy-egy társadalmi réteg-

²⁷ A Bethlen-kormány 2200/1922. M. E. rendelete állította vissza a nyílt szavazást a törvényhatósági jogú városok területén kívüli.

nek, amelyeket az kapcsol egybe, hogy vannak bizonyos jellemző, közös tulajdonságaik. Az adatokból a következő csoportokat alkottuk meg.²⁸

Tisztviselő: összefoglaló elnevezése az állami, vármegyei, városi tisztviselőknak, továbbá ide tartoznak az állami vállalatok tisztviselői is. Ez az ún. „úri” foglalkozások klasszikus köre.

Értelmiségi: Az elnevezés az úgynevezett szabad pályás értelmiséget jelöli: ügyvéd, orvos, mérnök, színész, művész, vegyész, újságíró, építész stb. A forrás a jelentősebb vállalatok beosztott alkalmazottait föltüntette (pl. MÁV-főmérnök), ez alapján külön lehet választani az állami (= tisztviselő) foglalkoztatottak körét.

Egyházi személy: pap, apáca, szerzetes.

Vállalkozó: kocsmáros, fuvaros, bérkocsis stb. Zalaegerszegen található köztük néhány jelentősebb vagyonnal rendelkező személy (kereskedő, étteremtulajdonos)

Magántisztviselő: nem állami vállalat alkalmazottja, nem fizikai munkakörben. (A forrás részletezés nélkül a fenti megnevezéssel tüntette fel őket.) Így például ide sorolható a könyvelő, titkár, ügynök, adminisztrátor stb.

Járadékos: esetünkben döntő többségük nyugdíjas, de található még itt házbirtokos, magánzó, tőkepénzes.

Altiszt: Alacsony hivatali beosztású alkalmazott, ú.m. hivatali szolgál, illetve emellett a széles kört felölelő állami vállalati beosztottak csoportja tartozik ide, főként a MÁV (kalauz, mozdonyvezető, irodai segéd stb.) és a posta dolgozói (postás, kezelő). Ide sorolható néhány nem állami alkalmazású, de társadalmi vagy közérdekű hatókörrel bíró személy: házmester, tűzoltó, portás.

Különösebb bemutatásra nem szorul a *kisiparos-kiskereskedő* kategória. E csoport az önállóan egyedül vagy néhány segéddel dolgozó iparosokat és kereskedőket jelenti.

Egyéb alkalmazott: Az altiszthez hasonló kategória, azzal a különbséggel, hogy nem hivatali vagy gyári–vállalati beosztású személyről, hanem főként magánalkalmazottakról van szó. Kertész, szobalány, inas, házvezetőnő, pincér, szakács, ápolónő, kocsis, házicseléd, bolti eladó.

Munkás: fizikai dolgozók köre, mely a mi esetünkben három nagy csoportra bontható: a gyári munkásságra, amely a kerületben csak néhány segéddel dolgozó, nagyobb műhelyt jelent, mivel gyár vagy nagyüzem nem működött. Ide tartoznak továbbá a kisiparos műhelyekben foglalkoztatott iparossegédek (gyakran családtagok) és a mezőgazdasági munkások, napszámosok.

Földműves: Saját földbirtokkal rendelkező paraszt. A falvakban a szavazók legnagyobb hányadát ezzel az elnevezéssel illették, sajnos azonban az nem derül ki, hogy mekkora az illető földbirtoka, pedig ez a parasztságon belüli tagolódás legfontosabb eleme. Tehát ide tartoztak az 1–2 holddal bíró törpebirtokosok is, valamint a több tíz holdas nagygazdák is. Az ennél nagyobb birtokosokat a forrás már egyértelműen földbirtokosnak tüntette fel.

A szűkített kategóriákat a szavazásban részt vett személyekre értelmeztük, tehát a névjegyzékbe felvett 22.078 szavazóból a ténylegesen leszavazott 16.066 fő adatait

28 Vö. Paksy 2001: 204–205.

összesítettük. A körzet két részből állt, a városi és a hetven faluból álló vidéki részből, melyek jelentősen különböztek egymástól. A vidéki népesség foglalkozásszerkezetéről elmondható, hogy rendkívül egyoldalú volt. Túlsúlyt képviselt a mezőgazdasági népesség, mellette szinte teljesen hiányoztak az értelmiségi és szakmunkás hivatások, valamint a nagyipari népesség. Néhány foglalkozás-csoport ezért itt gyakorlatilag elhanyagolható számban fordult elő: magántisztviselő, értelmiségi, és egyéb alkalmazott kategória, míg ezek aránya a városban jelentősen nőtt. Fordítva is igaz, a falusi népességet legnagyobb arányban a „földműves” kategória reprezentálja, mely – bár jelen van – értelemszerűen alacsony hányadú Zalaegerszegen. A tisztviselők falun általában a jegyzőket, MÁV-előjárókat jelentik, közéjük soroltuk a körorvosokat is mint állami funkcionáriusokat. Az alacsonyabb beosztásúak közé az altisztek és postai dolgozók, MÁV alkalmazottak (pályaőrök) tartoztak, továbbá néhány írnok, míg a vállalkozó alatt a falusi kereskedőt és a boltost kell érteni. Külön is kiemeltünk két jellegzetes foglalkozást a falvaknál: a tanítót és a kocsmárost mint a helyi közösség befolyásos személyeit. A névjegyzék a falvakban élő nőket kivétel nélkül háztartásbelinek tüntette fel, így ők hiányoznak a keresők közül, azonban nyilvánvaló, hogy nagy részük részt vett a hagyományos mezőgazdasági termelőmunkában. Kivételt néhány eset jelentett, mint például a postai dolgozó vagy tanítónő.

A választások társadalmi hátterének részletes elemzése előtt fontos kiemelni, hogy rendkívül magas volt a nem szavazók aránya. A választástól való távol maradás mögött kétféle választói akarat húzódnak meg: egyfelől az, hogy nem tudott választani a jelöltek közül, vagyis nem talált a választópolgár az igényeinek megfelelő politikai programot. A másik lehetőség, hogy a szavazó – lévén nyílt választás – nem mert a véleményét kifejezni. E viselkedésekben az a közös, hogy mindkettő elenzéki magatartást jelent.

A táblázatokat elemezve látható, hogy markáns különbség mutatkozik a falu és a város szavazói között. Ez az eltérés döntötte el a szavazás eredményét is, egyben világosan megmutatta az egyes politikai pártok mögött felsorakozó társadalmi rétegek különbözőségét.

4. táblázat

A város és vidék szavazatainak megoszlása a jelöltek között az első fordulóban

	Árvátfalvi		Farkas		Eitner		Összes leadott szavazat	
	szavazat	%	szavazat	%	szavazat	%	fő	%
Zalaegerszeg	2401	63,4	1194	31,5	194	5,1	3789	100
Vidék	3630	29,6	3391	27,6	5256	42,8	12.277	100

(Az összes leadott szavazat száma: 16.066)

A 4. táblázatból kiolvasható, hogy a választókerület szavazói Zalaegerszegen 3789, a falvakban pedig 12.277 szavazatot adtak le. Ezek megoszlása a jelöltek között jelentős különbséget mutat. A városi szavazatok nagy többségét a kormánypárti jelölt szerezte meg (63,4%), Farkas Tibor egyenletes teljesítményt nyújtva megközelítőleg a végeredményének megfelelő arányokat ért el a városban (31,5%) és a fa-

lun (27,6%) is, ezzel szemben Eitner Sándor a városi szavazatoknak mindössze 5%-át kapta, tehát az ő szavazóbázisa szinte teljes egészében a falusi lakosságra épült. A szélsőjobboldal támogatói tehát szinte kizárólagosan az agrárnépesség köréből kerültek ki. Az 5. táblázat ugyanezt a kérdést vizsgálja más aspektusból, a saját szavazatok város–falú megoszlását. Ehhez tudni kell, hogy az érvényes voksok 23,6%-át adták le a városban és 76,4%-át falun. Az újabb számok megerősítik a fenti tendenciákat, a szélsőjobboldali jelölt esetében látható, hogy összes szavazója közül mindössze 3,6% került ki a városból, szavazóinak 96,4%-a falusi volt. A legenyeltesebb ezúttal is Farkas szavazóinak megoszlása, ő közel olyan arányban nyert városban és falun szavazatokat, amilyen arányban maguk a leadott voksok megoszlottak. Árvátfalvi esetében ugyanakkor ismét látható a városi dominancia.

5. táblázat

A jelöltek saját szavazatainak megoszlása a városban és vidéken

	Árvátfalvi		Farkas		Eitner	
	szavazat	%	szavazat	%	szavazat	%
Zalaegerszeg	2401	39,8	1194	26,0	194	3,6
Vidék	3630	60,2	3391	74,0	5256	96,4
Összes	6031	100,0	4585	100,0	5450	100,0

A 6. és 7. táblázat a pótválasztás adatait tartalmazza, e szerint Eitner Sándor kis mértékben tudta növelni városi szavazói tábort (176 fő), és mivel kevesebben mentek el szavazni, az arányok kicsit magasabbak. Az új városi szavazók nyilvánvalóan a kiesett Farkas Tibor támogatói közül kerültek ki, valószínűleg olyanok, akik ellenzéki érzelműek voltak. A falvakban ugyanakkor némileg csökkent híveinek tábora (167 fővel). Ez az adat azt jelzi, hogy Farkas Tibor falusi támogatói közül szinte senki sem állt át a nyilaskeresztes jelölt mögé, ami nagy számukat (több mint 3 ezer ember) ismerve elég meglepő. Fele részük távol maradt a szavazástól, a másik részük pedig a kormánypárti jelöltet támogatta.

6. táblázat

A jelöltek saját szavazatainak megoszlása a városban és vidéken, a pótválasztáson

	Árvátfalvi		Eitner	
	szavazat	%	szavazat	%
Zalaegerszeg	3414	41,5	370	6,8
Vidék	4813	58,5	5089	93,2
Összes	8227	100,0	5459	100,0

7. táblázat

Az összes szavazat megoszlása a jelöltek között a városban és vidéken, a pótválasztáson

	Árvátfalvi		Eitner		Összes	
	szavazat	%	szavazat	%	szavazat	%
Zalaegerszeg	3414	90,2	370	9,8	3784	100,0
Vidék	4813	48,6	5089	51,4	9902	100,0

A következő táblázatok a fent vázolt foglalkozási megoszlás dimenziójában mutatják be a szavazótáborokat:

8. táblázat

A szavazók foglalkozási megoszlása Zalaegerszezen

	NEP		KGSZP		Nyilas		Összes
	fő	%	fő	%	fő	%	
Altiszt	218	89,0	26	10,6	1	0,4	245
Házicseléd	17	48,6	15	42,9	3	8,6	35
Egyéb alkalmazott	72	66,7	36	33,3	0	0,0	108
Értelmiségi	48	68,6	20	28,6	2	2,9	70
Egyházi személy	2	28,6	5	71,4	0	0,0	7
Földbirtokos	7	53,8	4	30,8	2	15,4	13
Földműves	50	27,9	106	59,2	23	12,8	179
Háztartásbeli nő	893	61,5	512	35,3	46	3,2	1451
Járadékos	45	55,6	32	39,5	4	4,9	81
Kisiparos	199	53,8	140	37,8	31	8,4	370
Kisvállalkozó	18	60,0	10	33,3	2	6,7	30
Magántisztviselő	51	79,7	12	18,8	1	1,6	64
Munkás	159	54,6	102	35,1	30	10,3	291
Tanár	59	84,3	11	15,7	0	0,0	70
Tisztviselő	228	87,0	34	13,0	0	0,0	262
Vállalkozó (kereskedő)	119	79,3	28	18,7	3	2,0	150
Egyéb	34	81,0	5	11,9	3	7,1	42
Ismeretlen	182	56,7	96	29,9	43	13,4	321
Összes	2401	63,4	1194	31,5	194	5,1	3789

9. táblázat

A szavazók foglalkozási megoszlása a falvakban

	NEP		KGSZP		Nyilas		Összes
	fő	%	fő	%	fő	%	
Altiszt	77	90,6	8	9,4	0	0,0	85
Gazdasági cseléd	100	29,8	173	51,5	63	18,8	336
Egyéb alkalmazott	16	45,7	12	34,3	7	20,0	35
Értelmiségi	1	11,1	8	88,9	0	0,0	9
Egyházi személy	10	83,3	2	16,7	0	0,0	12
Földbirtokos	18	37,5	17	35,4	13	27,1	48
Földműves	1569	25,3	1655	26,7	2976	48,0	6200
Háztartásbeli nő	1260	29,1	1286	29,7	1783	41,2	4329
Járadékos	7	63,6	3	27,3	1	9,1	11
Kisiparos	167	36,3	104	22,6	189	41,1	460
Kocsmáros	23	76,7	2	6,7	5	16,7	30
Magántisztviselő	7	24,1	15	51,7	7	24,1	29
Napszámos	112	44,3	42	16,6	99	39,1	253
Tanító	42	71,2	9	15,3	8	13,6	59
Tisztviselő	55	91,7	5	8,3	0	0,0	60
Vállalkozó (kereskedő)	84	77,8	6	5,6	18	16,7	108
Egyéb	8	32,0	7	28,0	10	40,0	25
Ismeretlen	74	39,4	37	19,7	77	41,0	188
Összes	3630	29,6	3391	27,6	5256	42,8	12.277

A fenti táblázatok alapján látható, hogy a kormánypárt legbiztosabb bázisa az állami alkalmazottak köréből került ki, hiszen mind a tisztviselők, de főképpen az altisztek döntő többsége Árvátfalvira szavazott. A városban az előbbieket 87, az utóbbiak 89%-a szavazott rá, vidéken az arányok még egyértelműbbek: 92 és 91%. Egyetlen más társadalmi kategóriában sincs ehhez fogható egyöntetűség. E körből csupán Farkas Tibor tudott néhány szavazatot kiragadni, a szélsőjobboldalra pedig sem a városban, sem vidéken egyetlen tisztviselő sem szavazott. A kormánypárt bázisa emellett még a városi polgárság más csoportjainál is megfigyelhető: a vállalkozók és a magántisztviselők, valamint az értelmiség soraiban. Zalaegerszeg esetében a munkások között már nem olyan nagy a kormánypárti jelölt fölénye, az itt elért 55% hasonló a kisiparosok és a kisvállalkozók körében elért eredményhez (54 és 60%). Ezzel szemben a városban lakó földművesek legnagyobb mértékben Farkas Tibort támogatták, ami feltehetően Pehm apátplébánosnak köszönhető, aki nagy tekintélynek örvendett a körükben. Gyakorlatilag megállapítható mindebből, hogy a kormánypárti jelölt mögött legnagyobb arányban a városi és vidéki elit, valamint a polgárság középrétege sorakozott föl. Ezen belül az állami alkalmazottak mutatják a legnagyobb lojalitást, akik rendkívüli hűséggel szinte kivétel nélkül ide szavaztak.

A vidéki szavazók közül a vizsgálathoz kiemelt két foglalkozás, a tanító és a kocsmáros esetében is jelentős kormánypárti dominanciát figyelhetünk meg. Ezek a foglalkozások falun jelentős közéleti szereppel bírtak, tehát befolyásoló tényezőnek számítottak. A kocsmárosok megnyerése általában minden pártnak érdekében állt, erre külön is figyelmet fordított újjászervezése során a kormánypárt.

Farkas Tibor szavazóbázisa a legheterogénebb, hiszen a társadalom valamennyi rétegéből szerzett szavazatokat. A városban az altisztek 10%-a, az értelmiségiek 29%-a, a kisiparosok 38%-a és a tisztviselők 13%-a őt választotta, de vidéken is hasonló arányban sikerült e körbe betörnie. Ugyanakkor legjelentősebb bázisa mégis a földművesek, a parasztság körében volt, amely igaz a vidékre és városra egyaránt. Erre a jelenségre azt a magyarázatot adhatjuk, hogy a választókerület jelentősebb földbirtokosai körében is népszerű volt, mint hozzájuk hasonló birtokos. A parasztság számára pedig – ha eltekintünk a szándékos befolyásolás lehetőségétől – a földesúri tekintély jelentkezhetett mozgósító, irányt mutató tényezőként (különösen azokban a falvakban, ahol a Farkas-családnak birtokai feküdtek). A táblázat vidékre vonatkozó részében a magántisztviselők főleg a gazdatisztekent jelentik, akik minden esetben a birtokossal azonos módon szavaztak. A járás 100 holdnál nagyobb, közismert birtokosai megoszlottak Árvátfalvi és Farkas között, Eitner Sándort inkább a kevésbé ismert és a közéletben kevesebb szerepet játszó kisebb földbirtokosok választották. Pártja jellegéből fakadóan az egyházi személyek – mint az a kampány során is kiderült – többségükben Farkas Tibort támogatták.

A nyilas párt szavazóbázisa 99 százalékos pontossággal behatárolhatóan a mezőgazdasági népesség köréből került ki. A táblázatból kiolvasható, hogy Eitner sem a tisztviselők, sem az értelmiségiek, sem egyéb a középosztályhoz tartozó csoportból egyetlen szavazott sem tudott szerezni. A Zalaegerszegen jelzett két ügyvéd nem más, mint a párt említett vezetőjének, Árvay Istvánnak az apja és szintén ügy-

véd testvére, az egyetlen magántisztviselő pedig egy az Eitner-család tulajdonában lévő téglagyár vezető tisztviselője volt. A szélsőjobboldalra szavazók döntő többségükben a parasztság, illetve a hozzájuk hasonló életkörülmények között élő kisiparosok köréből kerültek ki. A forrásból az sajnos nem derül ki, hogy az illető szavazó mekkora földbirtokkal rendelkezett, ezért azt nehéz pontosítani, hogy a parasztság melyik rétegéről is van szó. A számarány önmagában arra utal (és ezt a kampány hangvétele, stílusa és tartalma is megerősíti), hogy a szélsőjobboldal hívei jellemzően a törpebirtokos parasztság soraiból kerültek ki. De nem mondható ez kizárólagosnak, hiszen mint láttuk még a földbirtokosok körében is akadtak szavazóik, illetve néhány esetben a névjegyzék „kisbirtokos”-ként jelölt meg nyilaskeresztes szimpatizánsokat.²⁹

A legfontosabb következtetés, amely a fenti adatokból leszűrhető, hogy a magyar társadalomban rendkívül mély választóvonalak húzódtak meg. Két tendenciát kell elsősorban kiemelnünk: az egyik a városi polgárságot osztotta meg, melyen belül egységes tömböt alkottak a kormánypárt mögött felsorakozó állami alkalmazottak. A tisztviselők és az altisztek alkották ezt a táborot, akik – mint a táblázatból kitűnt – gyakorlatilag kilencven százaléknál feletti hűséggel sorakoztak fel a kormánypárt mögött.³⁰ Mi lehet ennek a magyarázata? Adódik a válasz, egzisztenciaféltésből, a hatalom iránti lojalitásból, annál is inkább, mert ez a hatalom volt a munkaadójuk. Van azonban ennek egy mélyebben húzódó oka is. A kormányzati váltógazdaság hiánya, a kormánypárt évtizedes (a dualizmusba nyúló) hatalmi kontinuitása szemükben eggyé olvasztotta az államhatalmat és a kormánypártot. Ennek következtében kialakult az a fajta szokásrend, mely szerint a köztisztviselők kizárólag a kormánypártot támogathatják. A felfogásuk az volt, hogy ők az államhatalom kedvezményezettjei, ezáltal „hűségre kötelezettjei”. Egzisztenciájukat tekintve biztosak lehettek abban, hogy az állam mindig gondoskodik róluk, hiszen ők az egyik „nemzetfenntartó erő”. Ez a szemlélet különösen 1919 után erősödött fel, párhuzamosan a keresztény–nemzeti politikai ideológia uralkodóvá válásával. Ebben a nézetükben a jelek szerint az sem ingatta meg őket, ha – mint esetünkben is – olyan új kormány került hatalomra, amely a hagyományos politikát szándékozott átírni.

A másik választóvonal a városi és vidéki népesség között húzódott. A radikális ellenzéki párt mögött kizárólag a parasztság sorakozott föl. Ez a helyzet olyan mélységes elégedetlenséget és türelmetlenséget tár fel, amely szinte jelzés nélkül húzódott meg a helyi társadalom mélyén, de már robbanással fenyegetett.³¹ A zalaegerszegi választókerületben 1920 óta minden esetben kormánypárti jelöltet „választot-

29 Így például Boncodföldre községben a szavazók között 14 „kisbirtokos”-t említ a névjegyzék, közülük hárman szavaztak Farkasra, egy Árvátfalvira, tizen ellenben Eitnerre. (A táblázatban ezeket a földművesek közé soroltuk.)

30 Vö. Paksy 2001: 206–207. Természetesen itt nem egyedi, ezen a választáson vagy régióban megfigyelhető jelenségről van szó. Pécs esetében hasonló tendenciát figyelhetünk meg, a város két választókerületében is a tisztviselői kar bizonyult – kiegészítve néhány más társadalmi csoporttal – a kormánypárt leghűségesebb szavazójának 1935-ben és 1939-ben is.

31 Az ország más tájain jelentkező hasonló helyzetről a népi írók művei tudósítottak.

tak” meg.³² A parasztságnak, amely hiába várta képviselőitől sorsának jobbra fordulását, csupán az újra és újra elhangzó ígéretekkel kellett megelégednie. Ezúttal jelentős részük azt a politikai erőt választotta, amelyik a leggyorsabb és legegyszerűbb megoldást kínálta helyzetük javítására, egyben könnyen érthető választ adott arra, hogy mi az oka sanyarú életkörülményeiknek. A paraszti élet zártsága és konzervatív formái lehetővé tették azt is, hogy bűnbakként a zsidókat jelöljék meg, akiket mindig is kívülállónak és jövevénynek tekintettek. Ezzel élt vissza a nyilas párt, könnyen érthető, végtelen demagóg és primitív, de logikus formába öntött ideológiájával.

Végezetül a választók politikai orientációjának elemzésekor megragadható egy eddig még nem érintett dimenzió, lévén ezt az adatot a források nem tartalmazták. Ez a szempont a vallás, konkrétan a zsidóság szavazói magatartása. A választókerület területén az 1930. évi népszámlálás alkalmával 1379 személy vallotta magát izraelita vallásúnak (a teljes népesség 2,3%-a). Megoszlásuk rendkívüli aránytalanságot mutat, hiszen nagy többségük (1041 fő) Zalaegerszegen élt, a falvak egy részében csak egy-egy család telepedett meg, 43 faluban pedig egyáltalán nem éltek zsidók.

A zsidóság politikai orientációját egy érdekes kísérlet segítségével próbáltuk meg feltárni. Az 1935-ös választásokon a választójoggal rendelkezők vallási hovatartozásáról konkrét információ nem áll a kutató rendelkezésére, azonban a következő – 1939-es – választáson az 1939 májusában megszületett második zsidótörvény kapcsolódó rendelkezései szerint a választói névjegyzékben feltüntették az izraelita polgárok ezirányú törvényi érintettségét. (Ez tehát azt jelentette, hogy nem a szűkebben vett izraelita vallásúakat, hanem a törvény szövege által meghatározottan, kibővítetten, a zsidó leszármazás alapján jelölték meg a személyeket.) A bejegyzések kigyűjtésével megkaptuk valamennyi Zalaegerszegen 1939-ben választójoggal bíró, és az 1939. IV. törvénycikk hatálya alá eső személy nevét. Természetesen ezen lista felhasználása az adott választáson lett volna kívánatos, azonban az már az új törvény értelmében titkos voksolás volt. E névlistát ezért a négy évvel korábbi, jelen tanulmányban vizsgált választás szavazóival, az akkor még nyílt szavazás névjegyzékeivel és szavazási jegyzőkönyveivel vetettük össze, hiszen az eltelt néhány évben a népesség gyökeres átalakuláson nem ment át. A zsidó nevek jellegzetes volta megkönnyítette az elemzést, az esetleges névcserékből adódó hibák elkerülését. Az időeltolódásból fakadóan természetesen sok név nem volt beazonosítható, azonban a megtalálható nevek egy olyan – a statisztikai elemzéshez megfelelő számú – választói csoportot alkottak (259 fő), amely kielégítően reprezentálhatja a zsidóság adott körülmények közötti szavazói magatartását. (A hiányzó nevek különböző okokból hiányozhattak, vagy az 1938-as választójogi törvény alapján összeállított új választói névjegyzékből maradtak ki, vagy egyéb természetes okok miatt: életkor, elköltözés, névváltozás, névváltoztatás stb.) Az összegzésben szerepel továbbá

32 1920-ban Szmrecsányi Görgy KNEP, egyhangú, 1922-ben Farkas Tibor akkor „pártonkívüli, Bethlent támogató” jelöltként lépett fel, 1926-ben és 1931-ben Kray István KGSZP, előbb Farkas ellenében, utóbbi esetben egyhangú. A választási rendszer sajátosságaiból fakadóan a szavazók sok alternatíva közül eddig nem választhattak.

néhány olyan szavazó, aki egyértelmű zsidó hangzású neve miatt került be a csoportba.³³ Az izraelita szavazók megoszlása a két szóba jöheto jelölt között a meghatározott keretek között a következőképpen festett:

Árvátfalvy (NEP):	201
Farkas Tibor (KGSZP):	58

A NEP jelöltjét tehát csaknem négyszer annyian választották, mint a legitimista kereszténypárt képviselőjét, ami a miniszterelnök világnézetének és politikai programjának ismeretében talán meglepőnek tűnhet. Az eredmény érvényességét megerősíti az a tény, hogy mind a zalaegerszegi hitközség főabbija, Junger Mózes (és felesége), mind elnöke, Rosenthal Jenő neve a NEP-szavazók között található.

A kereszténypárt legitimizmusa és a dualizmus iránti nosztalgiája kétségtelenül vonzó lehetett a zsidóság számára. Ehhez járult a jelölt személye, Farkas Tibortól ugyanis távont állt az antiszemitizmus (igaz Árvátfalvi sem hozakodott elő ezzel), ráadásul Farkas, mint a helyi notabilitás tagja, személyes ismeretséggel és széles kapcsolatrendszerrel rendelkezhetett körükben. Mégsem őt választották, amelynek okát abban kereshetjük, hogy Gömbös az 1920-as évek során vallott fajvédő és antiszemita retorikájával miniszterelnökként szinte teljesen felhagyott. A gazdasági válság társadalmi hatásainak felszámolásában és a konszolidációban a zsidóság éppen úgy érdekelt volt, mint minden más réteg.³⁴ Vonyó József idézett tanulmányában utal arra, hogy a zsidóság egy része kifejezetten bizakodva fogadta Gömbös kinevezését, akitől a rend és a nyugalom helyreállítását várta. Ez különösen érvényes lehetett a zalaegerszegi választókerületben, ahol érzékeltettük a nyilas párt erejét és térhódítását. A helyi zsidóság jól látta azt is, hogy a Gömbös-párti főispán milyen keményen lépett fel a nyilasok ellen, több esetben a törvénytelenység határát is súrolva.³⁵ A főispán célja az volt, hogy a kormánypárti jelölt megválasztását tüzzel-vassal keresztülvigye. Ha nincs ez a beavatkozás, akkor a nyilasok a megye valamelyik választókerületében egészen biztosan megszerzik a mandátumot.³⁶ Ez a szándék ezúttal teljesen egybeesett a helyi zsidóság érdekeivel is, akik mindezt testközelből látva, továbbra is csak az államhatalom védelmében bízhattak. A kormánypárti jelölt támogatásával tulajdonképpen ezt a nézetüket fejezték ki.

A zsidóság választói magatartása a belpolitikai helyzet alakulása következtében a következő választás összefüggésében válik érdekessé, hiszen 1939-ben a zsidótör-

33 Ez esetben kizárólag a következő családneveket vettük számításba: Berger, Brüll, Böhm, Büchler, Friedlieb, Grünbaum, Grünhut, Gutmann, Fuchs, Fried, Fürst, Kohn, Korein, Krausz, Landler, Löwinger, Löwy, Pollák, Rechnitzer, Rosenberg(er), Schlésinger, Schwarcz, Singer, Spiegler, Stern, Trautmann, Weisz. Mivel Zalaegerszegen német etnikum gyakorlatilag nem élt, így ezek a nevek csak a zsidósághoz köthetők.

34 Vö. Braham 1988: 49–50; Vonyó 2001b: 31–32.

35 Gondoljunk a már fentebb említett, választásokat megelőző letartóztatási hullámra. A dolog pikantériája egyébként, hogy ezért éppen Farkas Tibor tett feljelentést, aki nem a nyilasokat védve, hanem a törvényes eljárást számon kérve tett beadványt a főispán ellen. Farkas képzett jogász lévén aligha lépett volna fel, ha nem történt volna valós törvénytértés. A bíróság végül elutasította beadványát. ZML Főisp. biz. 69/1935.

36 A megye másik három választókerületében, ahol nyilas jelöltek indultak, arányaikban még a zalaegerszeginél is jobb eredményeket értek el az első fordulóiban, igaz azokban csupán két-két jelölt állt egymással szemben.

vény kapcsolódó rendelkezései a zsidóság többségét olyan feltételek elé állították, amelyeket nem tudtak teljesíteni. Ebből következően legtöbbször a választójogukat sem gyakorolhatták. A zsidótörvényeket megszavazó kormánypárti képviselők a törvények megalkotásakor bizonyára nem gondoltak arra, hogy ezekkel a törvényekkel és azokból fakadó rendeletekkel saját szavazóbázisukat gyengítik! Az olyan választási szituációkban ugyanis, amikor kormánypárti (akkor már Magyar Élet Pártja) és nyilas jelölt állt egymással szemben, a zsidóság, legyen bár a kormánypárti jelölt személye bármilyen visszaszító, akkor is őt választották volna. Márpedig 1939-ben Zala megye 7 választókerületéből³⁷ a nyilasok hatban indítottak jelöltet, valamint sikerült listát is állítaniuk. A nyilas pártok³⁸ szavazási eredményének kialakulásában a zsidó szavazók ellensúlyának hiánya mellett természetesen más tényezők is szerepet játszottak, melyek összességében kiugró sikert eredményeztek: a továbbra is fennálló közigazgatási nyomás ellenére a nyilasok hét egyéni kerületből kettőben győztek, a négy listás képviselői helynek pedig a felét szerezték meg.

Összegezve az 1935-ös parlamenti választás tapasztalatait, azt látjuk, hogy a zalaegerszegi választókerületben nemcsak az országos politika erővonalai rajzolódtak ki, hanem megmutatkozott egy sor olyan konfliktus és probléma is, amely a korabeli magyar társadalom mélyén feszült. A kormánypárt – bár reformokat hirdetett – politikai hegemoniáját a hagyományos módon igyekezett biztosítani. Az, hogy egy teljesen katolikus régióban – ahol ráadásul egy agilis és nagytekintélyű apátplébános tevékenykedett – a NEP református képviselőjelöltet állított, arra utal, hogy a jelölt megválasztását eleve a megszokott hatalmi befolyásolás eszközeivel kívánták elérni, elsősorban az új – ugyancsak református – főispán révén. Ezen eszközök közé tartozott a közigazgatás vezető tisztviselőinek beavatkozása a választás menetébe,³⁹ az állami alkalmazottak szavazatainak begyűjtése, a radikális ellenzéki párt elleni kemény hatósági fellépés, a kormánypárti földbirtokosok érdekkörébe tartozó gazdasági cselédek és törpebirtokos parasztok szavazatainak biztosítása, a mindenkori hatalomhoz lojális szavazók voksait pedig, a nyílt szavazásnak köszönhetően biztosra vehették. Ezek mellett nem zárhatjuk ki azt sem, – bár erre nincs bizonyíték – hogy a zsidóság szavazatainak megszerzése is irányított módon történt.⁴⁰

37 Az 1938. évi új választójogi törvény átalakította Zala megye választókerületeit, a pártok 7 egyéni és 4 listás képviselői helyért mérkőzhettek.

38 1939-ben Zalában egymással együttműködve már három nyilas párt indította jelöltjeit: Pálffy Fidél Egyesült Nemzeti Szocialista Pártja, a Keresztény Nemzeti Szocialista Front (Meizler Károly) (ezek listán koalíciót alkottak), valamint a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom (Szálasi, Hubay). Utóbbi kettő a két választás között vetette meg lábát a megyében.

39 A Közigazgatási Bíróság a választások után, visszaélések miatt két zalai választást is megsemmisített, mindkét esetben a kormánypárti képviselő mandátumát törölte. Az egyik esetben, Keszthelyen a mandátumot automatikusan az ellenzéki – akkor még kereszténypárti, később nyilas – Meizler Károly kapta meg, míg a másik esetben a bíróság a választás megismétlését rendelte el. *Ruszóly 1995: 282–287.*

40 Az 1926-os zalaegerszegi választás során a főispán a következőképpen zsarolta meg az izraelita hitközség egyik legtekingélyesebb tagját egy ellene folyó bírósági eljárás kapcsán: „Tudtára adtam, hogy amennyiben befolyását úgy a zsidóságnál, mint a falvakban teljesen a kormány hivatalos jelöltje mellett érvényesíti, számíthat arra, hogy felsőbb helyen, olyan értelemben fogom ügyét képviselni, mely őt a megszégyenítő eljárástól és a meghurcoltatástól mentesíti.” Az ügyet részletesen lásd Németh–Paksy 2004: 178–185.

Az egyre erősödő ellenzékét a kormány még kordában tudta tartani a törvényesség látszatának fenntartásával. A választás társadalmi hátterének elemzése bebizonyította, hogy a szerveződő nyilas mozgalom társadalmi bázisa az 1930-as évek közepén szinte teljes egészében falusi lakosságra épült. Ez a paraszti népegyesületen belül megfigyelhető elégedetlenséget mutatta, egyben lehetőséget teremtett arra, hogy a kormánypárttal szemben egy szélsőséges mozgalom tartós ellensúlyt képezzen és megvesse a lábát a politikai közéletben.

FORRÁSOK

Zala Megyei Levéltár (ZML)

Főisp. biz: Zala vármegye főispánjának bizalmas iratai

Zeg. Kir. Tsz: A Zalaegerszegi Királyi Törvényszék iratai

Zala Vm. Közp. Vál: Zala Vármegye Központi Választmánya iratai, 1935–1939.

Zalaegerszeg, jegyzőkönyvek és névjegyzékek.

Képviselőházi Napló

Zalai Napló

Zalamegyei Újság

HIVATKOZOTT IRODALOM

Békássy Jenő 1930: *Zala vármegye feltámadása Trianon után*. Budapest

Braham, Randolph L. 1988: *A magyar Holocaust*. Budapest

Gergely Jenő – Glatz Ferenc – Pölöskei Ferenc (szerk.) 1991: *Magyarországi pártprogramok 1919–1944*. Budapest

Haeffler István (szerk.) 1940: *Az 1935–39. évi országgyűlés almanachja*. Budapest

Németh László – Paksy Zoltán 2004: *Együttélés és kirekesztés. Zsidók Zala megye társadalmában 1919–1945*. /Zalai Gyűjtemény 58./ Zalaegerszeg

Paksy Zoltán 2001: Az 1935. és az 1939. évi parlamenti választások Pécssett. In: Varga Lajos és Vonyó József (szerk.) *Tanulmányok Pécs történetéből*. 10–12. Pécs, 201–226.

Ruszoly József 1995: Zalai választások a Közigazgatási Bíróság előtt (1926/27 – 1939/40) In: Máthé Gábor – Zlinszky János (szerk.) *Degré Alajos emlékkönyv*. Budapest, 279–289.

Sipos Péter 1999: Őrségváltás szavazócédulákkal. In: Földes György – Hubai László: *Parlamenti választások Magyarországon 1920–1998*. Budapest

Vonyó József 1994: Meskó pártja Zalában. Adatok a nyilasok Zala megyei szerepéről és társadalmi bázisáról 1933–1935. In: Bilkei Irén (szerk.) *Zalai Gyűjtemény* 35. Zalaegerszeg, 277–304.

Vonyó József 2001a: A Nemzeti Egység Pártja a magyarországi polgári kormánypártok sorában. In: Vonyó József: *Gömbös Gyula és a jobboldali radikalizmus (Tanulmányok)*. Pécs, 9–29.

Vonyó József 2001b: A Gömbös-kormány nemzeti munkaterve és a fajvédelem. In: Vonyó József: *Gömbös Gyula és a jobboldali radikalizmus (Tanulmányok)*. Pécs, 30–51.